

Dla szczęśliwej przyszłości naszych dzieci



Motyw dziecka w polskim plakacie i drukach propagandowych w latach 1945-1956

Dla szczęśliwej przyszłości naszych dzieci



Wypisy z „Płomyczka”, czasopisma dla dzieci

Hutnik lubi swą pracę, hutnik silne ma ręce./ Umie normy wyrobić dwieście procent i więcej./ Podjął apel górników podjął apel włókniarzy/ i zdwojony wysiłek chce krajowi dać w darze. (Czesław Janczarski, *Hutnik* – 1949)

Gdy dorosnę, jak ty będę pierwsza w każdej pracy,/ przyrzekam to sobie./ A dziś? Wiem już:/ nauczę się wiersza i starannie zadania odrobię. (Helena Bechler, *Moja mama* – 1951)

Ludzie szlachetni we wszystkich krajach/ walczą o pokój nie szczędząc sił./ Dzień rozspiewany Pierwszego Maja/ niech do tej walki zapał podwaja/ i swoją czerwień wlewa do żył. (Jan Brzechwa, *1 Maja* – 1951)

Idą mężczyźni i słońce jak bracia, jak towarzysze./ „Warszawa walczy o pokój!” dym z fabryk na niebie pisze. (Włodzimierz Domeradski, *Rano* – 1953)

Spójrz dookoła, spójrz uważnie Zosiu:/ dziś słońce pięknie lśni nad krajem twoim./ W słońcu się miasto odrodzone wznosi,/ w słońcu twój ojciec na budowie stoi. (Hanna Januszewska, *Wiersz do Zosi* 1953)

Od brzegu do brzegu szumią fale Wisły./ Dla kraju mojego Nowe Czasy przyszły./ Słońcem zajaśniały izby robotnicze, w pałacach wspaniałych – szkoły i świetlice. (Władysław Kozłowski, *Płynie Wisła płynie* – 1954)

Dla szczęśliwej przyszłości naszych dzieci

Motyw dziecka w polskim plakacie i drukach propagandowych w latach 1945–1956

Katalog wystawy
pod redakcją Tadeusza Skoczka

Warszawa 2022

GALERIA PLAKATU MUZEUM NIEPODLEGŁOŚCI
Dla szczęśliwej przyszłości naszych dzieci.
Motyw dziecka w polskim plakacie i drukach propagandowych w latach 1945–1956
Wystawa w dniach 25 maja – 31 lipca 2022

Kurator Wystawy
Weronika Krzemień

Konserwacja
Sylwia Popławska

Fotografie
Anna Kowalska
Sylwia Popławska
Tadeusz Stani

Projekt okładki
Krzysztof Woźniak

Na okładce wykorzystano fragment projektu plakatu
Józefa Mroszczaka *Międzynarodowy Dzień Dziecka*

ISBN 978-83-66640-81-8

Wydawnictwo Muzeum Niepodległości
(identyfikator wydawnictwa naukowego 42-700)
al. Solidarności 62; 00-240 Warszawa
wydawnictwo@muzn.pl
tel. 826 90 91 w. 41

Spis treści:

1. **Beata Michalec** *Galeria Plakatu w Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej* 7
2. **Weronika Krzemiń** *Dla szczęśliwej przyszłości naszych dzieci – esej kuratorski* 9
3. **Sylwia Popławska** *Konserwacja plakatów* 35
4. *Katalog wystawy* 43
5. *Spis ilustracji i katalogu* 73

Beata Michalec

Galeria Plakatu w Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej

(projekt i inwestycje)

W Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej, a dokładniej w korytarzu prowadzącym do dawnego karceru (który do tej pory był niedostępny dla zwiedzających), w 2021 roku została udostępniona nowa przestrzeń ekspozycyjna. Ze względu na jej głównego „aktora” została nazwana Galerią Plakatu Muzeum Niepodległości. Prezentowane są w niej wystawy czasowe, których tematyka związana jest z ściśle z profilem działalności instytucji. Wystawy tworzone są głównie na bazie zbiorów własnych. Na szczególną uwagę zasługuje kolekcja tzw. plakatów oryginałów, czyli autorskich projektów, w większości malowanych temperą na kartonie – z ręki lub przy użyciu szablonu. Do tej pory były one rzadko pokazywane szerszej publiczności. Jednak dzięki odpowiednio przygotowanej przestrzeni Galerii Plakatu, w której w 2021 roku zamontowano szynowy system ekspozycyjny wraz z oświetleniem – ich prezentacja będzie możliwa na najwyższym poziomie. W tym samym roku zakupiono również specjalistyczne szafy metalowe do magazynowania obiektów. Bezpieczne przechowywanie plakatów jest częścią założeń konserwacji zapobiegawczej – zapewnia im dogodne warunki klimatyczne, dzięki czemu stan zachowania nie pogarsza się. Kolekcja plakatów jest systematycznie katalogowana, digitalizowana i opracowywana merytorycznie przez Dział Zbiorów.

Na tej podstawie przebiegają również kwerendy naukowe poprzedzające tworzenie wystaw czasowych – własnych i innych instytucji kulturalnych w Polsce i za granicą. Warto pamiętać o historii formowania się kolekcji plakatu w zbiorach Muzeum Niepodległości w Warszawie. Liczy ona blisko 9 tysięcy plakatów drukowanych oraz około 300 autorskich projektów. Obiekty te włączone zostały do kolekcji różnymi drogami. Dużą część dawne Muzeum Historii Polskiego Ruchu Rewolucyjnego oraz Muzeum Lenina otrzymało przekazem z instytucji państwowych, partyjnych i kulturalnych, m.in. Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KC PZPR), Zakład Historii Partii (ZHP), Centralne Biuro Wystaw Artystycznych (CBWA). Porównywalną część plakatów przekazali do Muzeum ich wydawcy, m.in. Wydawnictwo Artystyczno-Graficzne (WAG), Centrala Wynajmu Filmów (CWF). Jako uzupełnienie do przekazanych plakatów, do zbiorów z czasem dołączano kolejne obiekty drogą zakupów i darów – niekiedy od samych autorów.

W ostatnim czasie kolekcja poszerzyła się o kolejne artefakty, głównie z reklamowania imprez własnych Muzeum Niepodległości. Często są to artystycznie zaprojektowane afisze wystaw, konferencji naukowych, spotkań autorskich – poszerzone o logotypy patronów medialnych, sponsorów, partnerów. Puryści teorii projektowania posterów niekiedy oprotostowują tego typu poszerzaniu pojęcia plakatu artystycznego – jednak potrzeba realizowania nowoczesnych form Public Relations zmusza nas do łączenia gatunków. Na rok 2023 przygotowujemy wystawę poświęconą Mazowieckiemu Plakatowi Muzealnemu.

Beata Michalec

Weronika Krzemień

DLA SZCZĘŚLIWEJ PRZYSZŁOŚCI NASZYCH DZIECI

Pierwszego czerwca świętujemy w Polsce Dzień Dziecka. Obchodzone już w latach 20. XX wieku, święto na nowo odżyło w 1950 roku w związku ze zbieraniem podpisów pod Apelem Sztokholmskim (il. 1). Orędzie przedstawione podczas III sesji Kongresu Obrońców Pokoju, zawierające wezwanie do pokoju i zaprzestania zbrojeń, było rozumiane jako deklaracja poparcia polityki Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. W Polsce Ludowej silnie upolityczniony Dzień Dziecka był więc wykorzystywany instrumentalnie. Jego oprawa graficzna stała się jednym z oręży ówczesnej propagandy. Z tego powodu Dzień Dziecka był tematem chętnie podejmowanym przez artystów specjalizujących się w sztuce plakatu. Równie interesujące jest wykorzystanie przez nich szeroko pojętego motywu dziecka w plakacie i różnego rodzaju materiałach propagandowych w okresie powojennym (lata 1945-1956). Na wystawie zaprezentowany został ich wybór, z podziałem na cztery bloki tematyczne: *Wojna i pokój*, *Ustrój i polityka*, *Wychowanie* oraz *Święta okolicznościowe i państwowe*.¹ Wszystkie prezentowane plakaty w niniejszej publikacji pochodzą ze zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie.

¹ Temat wykorzystania wizerunku dziecka w plakacie zaprezentowany został również w 1979 roku w Muzeum Plakatu w Wilanowie na wystawie czasowej pt. *Dziecko w sztuce plakatu* zorganizowanej z okazji Międzynarodowego Roku Dziecka. Autorzy wystawy skupili się na plakatach społecznych, z dużym udziałem dzieł zagranicznych. Warto też przywołać w tym miejscu album pt. *Dziecko w malarstwie/A child in paintings* wydany przez Muzeum Niepodległości, pod redakcją Tadeusza Skoczka, w 2013 roku.

Wojna i pokój

Dziecko jako ofiara wojny – osierocone lub zabite – stawało się częstym bohaterem socjalistycznej propagandy. Ruiny miast i wsi, będące codziennym widokiem w Polsce jeszcze kilka lat po zakończeniu II wojny światowej, najczęściej wykorzystywano jako tło w plakatach antywojennych, których bohaterami były dzieci. Zrujnowane budynki, bez okien i drzwi, pozbawione dawnej funkcji i życia, które się w nich toczyło, oraz postać dziecka wyjątkowo silnie oddziaływały na emocje, a przede wszystkim, pamięć widzów.² Dzieci, których niesprawiedliwość i okrucieństwo wojny dosięgały najdotkliwiej, ostrzegały z powierzchni plakatów przed wznowieniem konfliktów zbrojnych. Plakaty wydawane przez Wydział Propagandy Głównego Zarządu Polityczno-Wychowawczego Wojska Polskiego na przełomie lat 1944-1945 pełne były haseł o charakterze agresywnej mobilizacji napędzanej nienawiścią do okupanta m.in. *Bij Niemca! czy Za krew i zły braci – śmierć Niemcom!* (il.2). Późniejsze pacyfistyczne hasła nie są jednak neutralne politycznie. Głównym przekazem, czasem nazywanym podprogowym, płynącym z kampanii antywojennej jest przekonanie o tym, że jedynym gwarantem pokoju na świecie jest podporządkowanie się ZSRR.

Kiedy ZSRR był „obrońcą pokoju i przyjacielem dzieci”, po drugiej stronie, jako agresorów i dzieciobójców, stawiano państwa bloku zachodniego ze Stanami Zjednoczonymi na czele.³ W tym celu chętnie wykorzystywano toczący się w latach 1950-1953 konflikt w Korei, w których czynny udział brały wojska Organizacji Stanów Zjednoczonych, broniące Korei Południowej. Kraje komunistyczne ostentacyjnie udzielały pomocy koreańskim sierotom, jednocześnie wspierając prawdziwego agresora, którym była Korea Północna. Hasła głoszone przez komunistyczny ruch pokojowy stawały więc niejednokrotnie w sprzeczności z rzeczywistością.

² Por. projekty plakatów: 1989 – nie powtórzy się (kat. 1), Korea (kat. 3), *Za krew i zły braci – śmierć Niemcom!* (il. 2).

³ Patrz: projekt plakatu *Hańba katom Korei!* (il. 3.).

Dzieci przedstawiane są w różnych kontekstach jako orędownicy pokoju na świecie, o czym świadczy towarzyszący im symboliczny biały gołąbek. Warto zwrócić uwagę, na powtarzający się wzór gołębia ujętego w locie, który występuje na plakatach z lat 50. XX wieku.⁴ Prawdopodobnie jest to nawiązanie do gipsowej płaskorzeźby gołębia, którą Pablo Picasso podarował Andrzejowi Willowi podczas Światowego Kongresu Intelktualistów w Obronie Pokoju we Wrocławiu w 1948 roku, płaskorzeźba nie została jednak wykonana przez samego Pabla Picassa.⁵

Ustrój i polityka

We wczesnym okresie Polski Ludowej dziecko stało się personifikacją nowego ustroju.⁶ Mówiono nawet, że PRL był krajem, w którym dzieciom żyło się najlepiej, ponieważ budowało się go dla przyszłych pokoleń. Wiele niedostatków i wyrzeczeń władze tłumaczyły koniecznością poświęcenia się dla swoich dzieci. Z plakatów omawianego okresu padają hasła takie jak: „dla szczęśliwej przyszłości naszych dzieci”, „za szczęściem naszych dzieci” czy „walcząc o pokój, walczysz o nasze szczęście”.⁷ Czasem wszyscy Polacy stawali się dziećmi, których matką jest Polska Ludowa – taką zamianę ról obserwujemy na jednym z plakatów Tadeusza Gronowskiego, dla którego inspiracją stał się wiersz Antoniego Słonimskiego (il. 6).

Czas obchodów Dnia Dziecka wykorzystywano również do ocieplania wizerunku przywódców socjalizmu – Józef Stalin, Włodzimierz Lenin i Bolesław Bierut prezentowani byli jako przyjaciele dzieci.⁸ Najmłodszy byli pierwszymi, którzy witali polityków z kwiatami na złotych i wiecach poparcia. Na tle przywódców ukazywano równie pozytywnie cały Związek Socja-

⁴Por. plakaty: *Dla nich budujemy nowe szczęśliwe życie* (kat. 12), *Walcząc o pokój walczysz o nasze szczęście* (il. 4) i *Międzynarodowy Dzień Dziecka* – projekt plakatu (kat. 22).

⁵ <http://www.7cudow.eu/pl/eksponaty/wroclaw-miasto-spotkan-internacjonalisci/> [dostęp 31.05.2022]

⁶ Są to następujące plakaty: *Mam 8 lat, tyle co Polska Ludowa* (kat. 5), *Radośnie obchodzimy dziesiąte urodziny* (il. 5).

⁷ Por. plakaty i afisze: il. 4, kat. 9, kat. 10, kat. 12.

⁸ Por. plakaty: *Szczęśliwego Nowego Roku* (kat. 8), *Rośnie zdrowe i szczęśliwe pokolenie Polski Ludowej* (kat. 9).

listycznych Republiki Radzieckich. Wizerunek dzieci wykorzystywany był równocześnie do podsycania nastrojów społecznych, głównie nienawiści wymierzonej w państwa Zachodu. Jednym z nośników propagandowych na przełomie lat 40. i 50. stała się Polska Kronika Filmowa. Krótkie reportaże opatrzone tendencyjnym komentarzem narratorem, świadomie korzystając z motywu dziecka-ofiary, kształtowały wizerunek przywódców państw Zachodu jako morderców kontynuujących wizję podboju Europy według Adolfa Hitlera. Przekaz ten zaprezentowano w wydaniu specjalnym kroniki filmowej pt. *My niżej podpisani*⁹ – reportaż nachalnie namawia do podpisywania Apelu Sztokholmskiego, stosując rodzaj szantażu emocjonalnego bazującego na strachu.

Wychowanie

Celem Polski Ludowej było wychowanie świadomego obywatela, który patriotyzm rozumie jako miłość do socjalistycznej ojczyzny, ściśle związanej z innymi krajami należącymi do ZSRR. Pozytywnym aspektem tego programu wychowawczego była otwartość na różnicowanie etniczne i językowe.¹⁰ Patriotyczne wychowanie tłumaczono jednak przede wszystkim jako pracę na rzecz budowy nowego ustroju i rozwoju gospodarczego ojczyzny. Obywatele Polski Ludowej już od dni dziecińczych powinni być gotowi do kolektywnego wysiłku. Dzieci na plakatach zachęcały do wspólnej pracy na rzecz wykonania tzw. Planu 6-letniego.¹¹

Jedną z organizacji odwołującą się do tych postulatów wychowawczych Polski Ludowej w swojej działalności było Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci.¹² Organizacja założona

⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=4oXcRQfMIoA> [dostęp 31.05.2022]

¹⁰ <https://ipn.gov.pl/pl/publikacje/nie-tylko-o-ksiazkach/100587,Dziecko-na-trudnej-drozdze-do-socjalizmu.html> [dostęp 31.05.2022]; Por. plakaty: *Międzynarodowy Dzień Dziecka 1.VI.1954* (il.7), *Międzynarodowa Konferencja w Obronie Dziecka* (kat.21)

¹¹ Por. projekt plakatu *My też, plan wykonamy!* (il. 8) oraz plakat *Pomyślność Nowego Roku* (il. 9).

¹² Juźwik A., *Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci w latach 1944-1949. Funkcjonowanie i problemy ideowo-organizacyjne*, w: „Polska 1944/45-1989. Studia i Materiały” XIII/2015, s. 5-28.

została w 1926 roku na bazie Robotniczego Wydziału Wychowania Dziecka i Opieki nad Nim działającego przy Centralnym Komitecie Wykonawczym PPS oraz pokrewnych stowarzyszeń. Pierwotnym celem było wyrównywanie szans dzieci z rodzin robotniczych z ich rówieśnikami z klas uprzywilejowanych, a w okresie międzywojennym była to również opieka nad sierotami. Po II wojnie światowej główni założyciele RTPD znaleźli się po różnych stronach politycznej barykady, byli to: Tomasz Arciszewski, Waław Tułodziecki i Aleksander Landy. Wśród działaczy RTPD należy również wspomnieć o Stanisławie Żemisie, którego zespół archiwaliów znajduje się w kolekcji Muzeum Niepodległości w Warszawie. RTPD zakładało przedszkola, szkoły, domy dziecka, organizowało kolonie letnie, świetlice, teatrzyki dla dzieci, a także kursy pedagogiczne dla nauczycieli, opiekunów, pielęgniarek.¹³ Ambicje członków stawały się coraz większe. Towarzystwo dążyło do powołania Ministerstwa do Spraw Dziecka oraz wydzielenia opieki medycznej dzieci. W wyniku walk o wpływy polityczne RTPD zostało przekształcone w Towarzystwo Przyjaciół Dzieci. W szkołach organizowanych przez TPD odbywały się Złoty Młodych Przodowników, zwanych również budowniczymi Polski Ludowej. Głównym celem starszych dzieci biorących udział w zlotach była pomoc w nauce słabszym oraz samorozwój rozumiany jako kształtowanie przyszłej kadry Polski Ludowej. Jak donosi PKF również w przedszkolach uczono dzieci szacunku do pracy (choć głównie tej fizycznej).

Powstawało coraz więcej przedszkoli przy ośrodkach pracy – kopalniach, fabrykach i hutach, które pośrednio miały umożliwić matkom aktywizację zawodową. W tym aspekcie aktywnie działała Liga Kobiet.¹⁴ Pierwotnie miała charakter charytatywny i edukacyjny – Liga organizowała kursy i pomoc dla młodych matek, szczególnie tych pracujących. Liga, podpo-

¹³ Por. afisz (kat.14) i plakaty: **Po słońce i radość na wczasy dziecięce** (il.10) oraz *Szkoła TPD przyjmuje zapisy* (il. 11), *Witamy rok 1953. Towarzystwo Przyjaciół Dzieci* (kat. 15).

¹⁴ Maleszak S., *Działalność społeczno-polityczna Ligi Kobiet w województwie lubelskim w latach 1945-1957*, w: „Komunizm. System / Ludzie / Dokumentacja” 6 (2017), Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie, Towarzystwo Nauki i Kultury „Libra”, s. 134-149.

rządkowana Wydziałowi Kobiecemu PZPR, w krótkim czasie stała się tubą propagandową, której głównym celem było zwiększenie poparcia dla władzy ludowej wśród kobiet. Na kongresach organizowanych przez LK delegatki witane były oczywiście przez dzieci, nawiązując do hasła, „o których spokojną, radosną przyszłość walczą matki całego świata”.¹⁵

Święta okolicznościowe i państwowe

Dzień Dziecka był jednym z wielu świąt obowiązkowo wpisanych do kalendarza szkolnych obchodów. Chociaż dzień ten był wolny od nauki, dzieci uczestniczyły w obowiązkowych akademiach, często nieadekwatnych do ich wieku. W Dzień Dziecka w 1952 roku dzieci z warszawskich przedszkoli „urządziły” nawet pochód z transparentami „My chcemy pokoju!”.¹⁶ Programy nauczania dla najmłodszych dzieci nasycone były ideologią komunistyczną szerzoną przez podporządkowane KC PZPR instytucje oświatowe. Radzieccy pedagodzy radzili, aby wychowanie i edukację w duchu socjalizmu rozpoczynać już w wieku 3 lat. Dzieci obchodziły również święta państwowe takie jak 1 Maja, 22 Lipca czy Rocznicę Rewolucji Październikowej.¹⁷ Obowiązkowe zabawy organizowano też w dzień urodzin Stalina. W 1952 roku z okazji 60. rocznicy urodzin Bolesława Bieruta z całej Polski Ludowej napływały życzenia i zobowiązania, które składali nawet najmłodszy obywatele. W zbiorach Muzeum Niepodległości znajduje się m.in. list Jasi, która przyrzeka nie dostać ani jednej dwójki czy Andrzeja, który deklaruje, że uczy się dobrze i jest wierny Polsce Ludowej.¹⁸

Pamiętnym wydarzeniem był podwieczorek przy choince w Radzie Państwa, na którym

¹⁵ *Kongres Ligi Kobiet. Przyjazd delegatek na Kongres Ligi Kobiet. Kongres Ligi Kobiet – Politechnika* (PKF 11/51): <http://repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/7150> [data wydania: 07.03.1951; dostęp 31.05.2022].

¹⁶ Cieśliński M. K., *Niewinność w służbie idei*, Polska Kronika Filmowa: <http://repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/8384> [data publikacji: 10.06.2014; dostęp 31.05.2022].

¹⁷ Por. plakaty: *1 maja*: il. 15, il. 16, kat. 26; *22 lipca*: il. 17, kat. 27.

¹⁸ Patrz: il. 13 i il. 14.

Bolesław Bierut gościł Dzieci Przodujące w Nauce w 1953 roku. Podczas swojego przemówienia, które również zarejestrowała Polska Kronika Filmowa, zwraca się do najmłodszych słowami:

„Polska Ludowa cieszy się każdym swoim dzieckiem. Polska Ludowa kocha swoje dzieci i troszczy się o nie; pragnie, żeby dzieci czuły się w swojej ojczyźnie, swoim kraju szczęśliwe, żeby rosły, uczyły się i wyrosły na dzielnych obywateli i gospodarzy Polski Ludowej. Aby w swojej ojczyźnie, swoim kraju, tworzyli nowe szczęśliwsze życie. Niech żyją kochane dzieci polskie! Niech żyje nasza umiłowana ojczyzna – Polska Rzeczpospolita Ludowa!”¹⁹

Weronika Krzemiń

¹⁹ *W gościnie u Towarzysza Bieruta* (1953) - PKF 3/53: <http://repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/7254> [dostęp 31.05.2022]

KATALOGI PLAKATÓW ZE ZBIORÓW MUZEUM NIEPODLEGŁOŚCI W WARSZAWIE:

Kotecki A., *Ochrona dóbr kultury: plakat ze zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie*, red. Tadeusz Skoczek, Warszawa 2021.

– *Świadomość, patriotyzm, pamięć: plakaty ze zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie*, red. Tadeusz Skoczek, Warszawa 2020.

Engelgard J., Kotecki A., *Powrót nad Odrę i Bałtyk: plakaty ze zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie*, red. Tadeusz Skoczek, Warszawa 2015.

– *Powrót nad Odrę i Bałtyk. Ziemie Odzyskane w plakacie polskim. Plakaty ze zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie*, Ośrodek Kultury i Sztuki we Wrocławiu, Wrocław 2015.

Stachoń A., *„Socjalizm twórczy, wspólnotę twórczą”. Polski plakat socrealistyczny 1949–1955* [plakaty ze zbiorów Muzeum Niepodległości], Muzeum St Fischera, w Bochni 2012.

Szulewska H., *Święta państwowe w plakacie ze zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie*: katalog wystawy, red. Tadeusz Skoczek, Warszawa 2011.

Hryńczuk H., Żendara A., *Katalog polskich plakatów politycznych z lat 1949-1956 w zbiorach Muzeum Historii Polskiego Ruchu Rewolucyjnego*, Warszawa 1978.

Hryńczuk H., Żendara A., *Katalog polskich plakatów politycznych z lat 1944-1948 w zbiorach Muzeum Historii Polskiego Ruchu Rewolucyjnego*, Warszawa 1972.

Gabara A., Dymek A., Korczak B., *Katalog plakatów i transparentów komunistycznych 1918-1938*, Warszawa 1959.



il. 1. M. Wrocławski, *Podpisz Apel Pokoju*



Il. 2. Edyta Nacht-Majzner, *Za krew i łzy braci – śmierć Niemcom!*,



Il. 3. Włodzimierz Zakrzewski, *Hańba katom Korei!*



Il. 4. Zbigniew Waszewski, *Walcząc o pokój walczysz o nasze szczęście*



Il. 5. Tadeusz Trepcowski, *Radośnie obchodzimy dziesiąte urodziny*,



Il. 6. Tadeusz Gronowski, *Dałaś Polsko Ludowa swym dzieciom dzień radosny...*



Il. 7. Józef Czerwiński, *Międzynarodowy Dzień Dziecka*



il. 8. Autor nieznan, *My też plan wykonamy*



Il. 9. Tadeusz Gronowski, *Pomyślnego Nowego Roku*,



Il. 10. Włodzimierz Zakrzewski, Julia Pirotte *Po słońce i radość na wczasy dziecięce!*,



Il. 11. Tadeusz Gronowski, *Szkoła TPD przyjmuje zapisy*



Il. 12. Piotr Łabużek, *Jestem obywatelem PRL Mam prawo do nauki*

Łódź, dnia 25. III. 1952 r.

2329

Drogi Obywatelu Prezydencie!

Cała Polska przygotowuje się do ~~rozstrzygnięcia~~ ~~Przejazdu~~ uroczin. Wszystkie zakłady pracy podejmują zobowiązania. My dzieci klasy III^a szkoły 120 na zebraniu samorządu klasowego przysięgliśmy nie mieć do końca roku szkolnego ani jednej dwójki.

Cheśmy uczyć się tak, żeby wyrosć na pomocnych obywateli, żeby potem pomagać Ci w odbudowie kraju. —

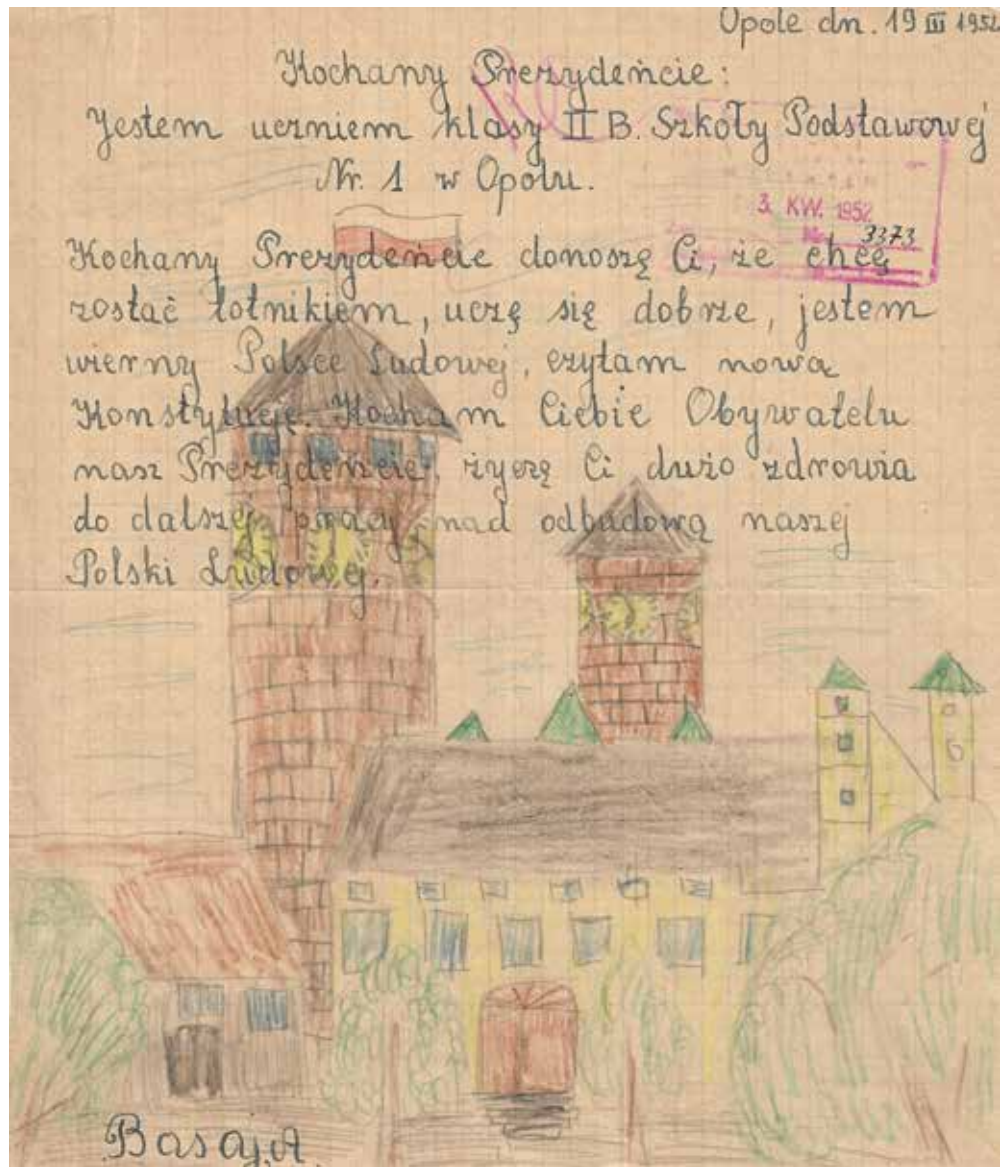
Życzymy Ci długiego życia, żebyś stał na straży pokoju.

Ziębkujemy Ci na szkoły. Zactmy mamy książki od Ciebie.

Gdy dorosniemy chcemy stać u Twego boku by razem z Tobą pracować nad rozkwitem i utrzymaniem na świecie pokoju.

Masia Kowalewska
ucz. kl. III^a Szkoły Podstawowej nr 120

Il. 13. Jasia Kowalewska, List do Prezydenta Bolesława Bieruta



Il. 14. Andrzej Basaj, List do Prezydenta Bolesława Bieruta



Il. 15. Zbigniew Kaja, *Ludowa Polsko, piękna, nowa*



Il. 16. Roman Cieślewicz, *1 maja*



Il. 17. Gabriel Rechowicz, *Niech żyje 22 lipca – święto pokoju i radości*

Sylwia Popławska

Konserwacja plakatów eksponowanych na wystawie

„Dla szczęśliwej przyszłości naszych dzieci”

Plakaty¹ stanowią grupę obiektów o specyficznej problematyce konserwatorskiej. Głównym czynnikiem sprawiającym, że obiekty tego rodzaju wymagają przeprowadzenia zabiegów, jest niska jakość materiałów, z których zostały wykonane, przez co, z biegiem czasu i pod wpływem nieodpowiednich warunków ulegają degradacji.

Plakaty w założeniu miały pełnić funkcję informacyjną w określonym, ograniczonym czasie². Ich tymczasowość oraz masowość przekładały się na dobór materiałów³, które miały przede wszystkim nie generować zbędnych kosztów⁴. Na przykładzie prezentowanych na wystawie plakatów, dobrze widać, że obiekty te posiadają istotne wartości historyczne i arty-

¹ Plakat jest to druk ulotny, jednostronny, zazwyczaj dużego formatu. W przeciwieństwie do afiszy, plakaty zazwyczaj zawierają mało tekstu i działają na odbiorcę głównie za pomocą strony graficznej, kompozycji oraz doboru kolorów. Zadaniem plakatu jest reklama i propaganda. Za pierwsze plakaty uważane są ogłoszenia o prenumeratach ilustrowanych książek wydawane przez księgarzy paryskich w XIX wieku. [w:] A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynadłowski, „Encyklopedia wiedzy o książce”, Wrocław-Warszawa-Kraków 1971, s. 1900.

² E. Sobiczewska, *Dwóch bohaterów i tchórz. Konserwacja wielkoformatowych plakatów propagandowych z okresu wojny polsko-bolszewickiej*, „Notes konserwatorski” nr 20/2018, s.162.

³ W. Sobucki, E. Jeżewska, „Wiedza o papierze dla konserwatorów zbiorów”, Warszawa, 2015, s.153.

⁴ Z. Maniakowska-Jazownik, *Papier ulotny, papier wartościowy, obraz na papierze- jakość, funkcja, masowość w dziełach sztuki*, [w:] „Sztuka, rzemiosło, przemysł z XIX-XX wieku. Zagadnienia konserwatorskie”, red. E. Jabłońska, J. Czuczko, Toruń 2016, s.183.

styczne, a także, jako świadkowie minionych czasów, naukowe. Graficy, zwłaszcza w Polsce, gdzie wytworzyła się znana i doceniana na całym świecie, tak zwana „polska szkoła plakatu”, projektowane plakaty wzniesli do poziomu arcydzieł, łączących sztukę z mistrzowską syntezą w postaci znaku graficznego. Dzieła autorstwa często uznanych i cenionych do dziś twórców, przez jakość i rodzaj materiałów, już od momentu „wyprodukowania” były skazane na destrukcję wraz z upływem czasu. Dlatego też, celem zabiegów konserwatorskich jest zahamowanie procesów chemicznych, prowadzących do samoistnego zniszczenia obiektów, przy jednoczesnym poszanowaniu materii zabytkowej i koncepcji autora.

Technika i technologia oraz stan zachowania obiektów

Prezentowane na wystawie obiekty można podzielić na dwie grupy: Obiekty wydrukowane czyli powielone za pomocą technik drukarskich projekty autorów, oraz oryginalne, odręczne projekty plakatów.

Plakaty wydrukowane powstały na papierach maszynowych w technice druku offsetowego lub rotograviury. Obiekty te charakteryzują się dużą kruchością i łatwością z jaką ulegają uszkodzeniom. Papier podłoży prezentowanych na wystawie plakatów, w wielu przypadkach, na skutek procesów degradacji uległ zażółceniu, które ma wpływ na odbiór obiektu i uniemożliwia zobaczenie plakatu w takiej formie, w jakiej zaprojektował go artysta. Proces żółknięcia jest nieodwracalny. Istnieją metody pozwalające na wybielenie papieru, jednak zawsze odbywa się to ze szkodą dla kondycji papieru. Plakaty były także zakurzone, miejscami zabrudzone i posiadały liczne przedarcia i ubytki, zwłaszcza na marginesach. Niektóre nosiły ślady dawnych, prowizorycznych napraw, w postaci podklejeń samoprzylepną taśmą klejącą, dublażu na płótno lniane, lub przyklejenia marginesów z płótna lnianego na klej syntetyczny. Obiekty były też pofalowane, w wielu miejscach pozaginane lub nosiły ślady złożenia „w kostkę”.

Obiekty z drugiej grupy, zawierającej projekty plakatów wykonane zostały w zupełnie inny sposób i nosiły innego rodzaju uszkodzenia. Jednostkowość tych obiektów, sprawia, że są bardzo cenne. Pozwalają zaobserwować niuanse opowiadające o procesie twórczym i warsztacie poszczególnych artystów, które nie są widoczne na wydrukach. Ponadto, większość z nich, na stronach verso, posiada odręczne zapiski autorów, będące instrukcjami dla drukarni. Na odwrociach występują też pieczętki i podpisy zawierające zgodę na publikację, wydawane przez cenzurę. Muzeum Niepodległości posiada w swych zbiorach ponad 300 projektów plakatów. Znaczna część tych obiektów (również te prezentowane na wystawie) powstała na tekturach oklejonych arkuszami papieru. Artyści do ich wykonania stosowali przede wszystkim farby temperowe dające matową, dosyć grubą warstwę malarską. Miej-



Fragment plakatu nr inw. Pl.707 przed i po konserwacji. Fot. S. Popławska



Fragment plakatu nr inw. Pl.2390 przed i po konserwacji. Fot. S. Popławska



Fragment projektu plakatu nr inw. PI0.91 przed i po konserwacji. Fot. S. Popławska

scami widoczne są podrysowania ołówkiem. Obiekty te były bardzo zakurzone i zabrudzone. Tektury podłoży uległy osłabieniu i przebarwieniu i praktycznie wszystkie posiadały uszkodzenia marginesów i narożników w postaci rozwarstwień i zagięć. Warstwa malarska w wielu miejscach uległa spękaniu i wykruszeniu. Ponadto w niektórych miejscach obiekty posiadały zarysowania.

Zabiegi konserwatorskie⁵

Pierwszym etapem prac było sporządzenie dokumentacji opisowej i fotograficznej stanu obiektów przed konserwacją. Następnie obiekty oczyszczono mechanicznie na sucho z powierzchniowych zabrudzeń z użyciem specjalnych, bezpiecznych dla zabytków gumek i gąbek. Część wydrukowanych plakatów poddano także oczyszczaniu na mokro w kąpielach wodnych, które poprzedzone zostały sprawdzeniem odporności pieczętek i zapisków na wodę. Warstwy nieodporne zabezpieczono specjalnym środkiem utrwalającym, aby podczas kąpieli nie uległy rozmyciu. Ponadto, obiekty te w kąpeli odkwaszono, a po wyschnięciu wzmocniono je strukturalnie nanosząc wodny roztwór metylocelulozy. Wszystkie zagięcia i rozdarcia podklejone zostały paskami papieru japońskiego. Ubytki uzupełniono masą papierową dobraną pod kolor obiektów. Plakaty następnie nawilżano i umieszczano pod obciążeniem w celu rozprostowania i ustabilizowania.

Projekty plakatów również udokumentowano przed rozpoczęciem prac i oczyszczono mechanicznie na sucho. Rozwarstwienia tektur sklejono na żelatynę, wpuszczając pomiędzy warstwy tektur paski papieru japońskiego w celu wzmocnienia miejsc osłabionych. Ubytki uzupełniono masą papierową.

⁵ Konserwację przeprowadziła Sylwia Popławska, Konserwator zabytków Muzeum Niepodległości w Warszawie, wraz z Olhą Chuchverą, konserwatką papieru z Muzeum Narodowego we Lwowie, która w 2022 roku odbywa w Polsce staż, w ramach programu ministerialnego „Gaude Polonia”.



Olha Chuchvera podczas oczyszczania jednego z plakatów na sucho. Fot. S. Popławska

Na koniec w przypadku większości obiektów wykonano retusz scalający optycznie z użyciem farb akwarelowych, temperowych i miejscowo kredek, charakteryzujących się wysoką światłotrwałością.

Obiekty na czas wystawy zostały oprawione w ramy z pleksi, wypełnione arkuszami bezkwasowych papierów.

Podsumowanie

Przeprowadzone zabiegi pozwoliły zahamować procesy powodujące niszczenie obiektów. W przypadku plakatów, których stan przed konserwacją był bardzo zły, dzięki konserwacji możliwa była ich ekspozycja. Prace przy tego rodzaju obiektach stawiają przed konserwatorem szereg wyzwań. Papiery niskiej jakości mniej chętnie poddają się zabiegom konserwatorskim i bywają nieprzewidywalne. Wymagają także dużej ostrożności i skupienia na każdym etapie prac. Osobną trudność generuje format obiektów, które w przeważającej większości mierzyły 100x70 cm.

Przeprowadzone zabiegi pozwoliły przede wszystkim ukazać plakaty w formie jak najbardziej zbliżonej do zamysłu ich autorów. Dzięki podklejeniom, uzupełnieniom i retuszom obiekty uległy scaleniu optycznemu co przekłada się na ich odbiór podczas ekspozycji.

Sylwia Popławska

Katalog wystawy



Kat. 1. W. Zakrzewski, E. Zakrzewska, 1939 - *nie powtórzy się!* [projekt plakatu]



Kat. 2. W. Zakrzewski, E. Zakrzewska, 1939 - *nie powtórzy się!* [plakat]



Kat. 3. M. Markowska, R. Skrzyński-Zawada, *Korea*



Kat. 4. Autor nieznany, *Nigdy więcej wojny!*



Kat. 5. B. Dutkowska, *Mam 8 lat, tyle co Polska Ludowa*



Kat. 6. T. Trepkowski, P. Kornecka ZSRR - obrońca pokoju, przyjaciel dzieci



Kat. 7. M. Teodorczyk, *Za dar przyjaźni serdeczna wdzięczność*



Kat. 8. Autor nieznan, *Szczęśliwego Nowego Roku*



14 W 1914 WYŁĄCZONO W POLSCE KRAJOWE PRACE DZIAŁKI NA 40 H. W 1936

5 W 1914 WYŁĄCZONO W POLSCE KRAJOWE PRACE DZIAŁKI NA 40 H. W 1936







W tym okresie Sądowa Polska...
w tym czasie...
w tym czasie...



W tym czasie...
w tym czasie...
w tym czasie...



W tym czasie...
w tym czasie...
w tym czasie...



W tym czasie...
w tym czasie...
w tym czasie...



W tym czasie...
w tym czasie...
w tym czasie...



W tym czasie...
w tym czasie...
w tym czasie...



W tym czasie...
w tym czasie...
w tym czasie...



W tym czasie...
w tym czasie...
w tym czasie...



W tym czasie...
w tym czasie...
w tym czasie...

ROŚNIE ZDROWE i SZCZĘŚLIWE POKOLENIE POLSKI LUDOWEJ



Ministerstwo Edukacji i Opieki Społecznej. Warszawa, 1936. Wydanie I. Cena 1000 złotych.



GŁOSUJEMY NA KANDYDATÓW FRONTU NARODOWEGO
dla szczęśliwej przyszłości
naszych dzieci



Kat. 10. Autor nieznan, *Głosujemy na kandydatów Frontu Narodowego dla szczęśliwej przyszłości naszych dzieci*



Kat. 11. Z. Waszewski, 1952. *Centralna Rada Związków Zawodowych*



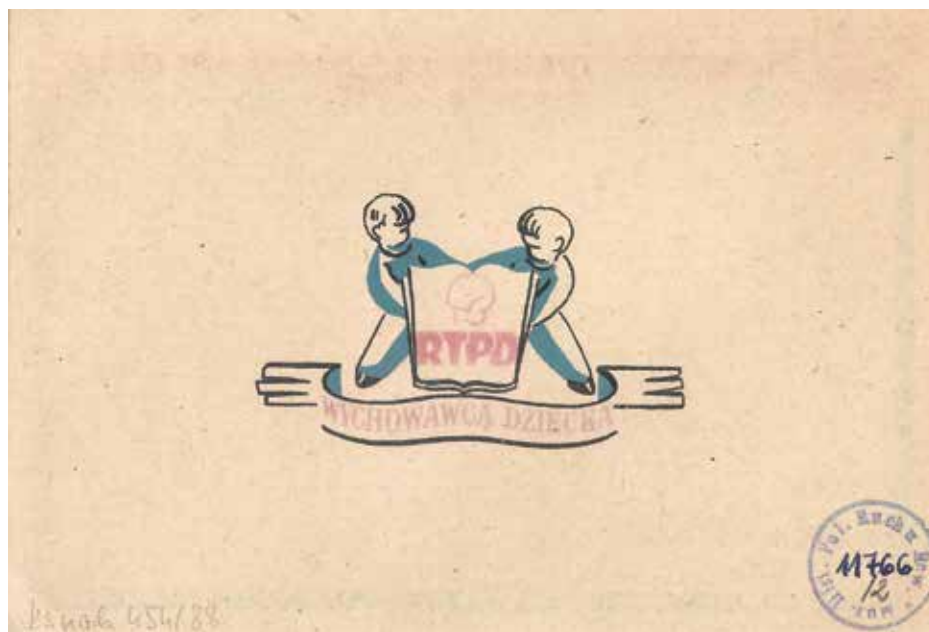
Kat. 12. H. Tomaszewski, *Dla nich budujemy nowe szczęśliwe życie*



Kat. 13. E. Hilchen, *RTPD wychowuje nowego człowieka*



Kat. 15. T. Gronowski, *Witamy rok 1953. Towarzystwo Przyjaciół Dzieci*



Kat. 16. Papier firmowy Zarządu
Głównego RTPD,



Kat. 16. Papier firmowy
Zarządu Głównego RTPD,





ROBOTNICZE TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ DZIECI

DEKLARACJA N^o

Zarząd _____
(nazwa instytucji, organizacji, stowarzyszenia, firmy)

na podstawie prawomocnej uchwały właściwych władz, zgłasza przystąpienie do stowarzyszenia pod nazwą Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci (R.T.P.D.).

Cele Towarzystwa są nam znane i gotowi jesteśmy popierać je.

Zalączamy wpisowe zł _____ oraz zobowiązujemy się do regularnego unoszenia składek członkowskich w sumie _____ słownie _____ miesięcznie.

Nazwa instytucji lub firmy _____

Siedziba _____

dnia _____

Z A R Z A D

Odwrócić!

WYCIĄG ZE STATUTU ROBOTNICZEGO TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ DZIECI

Cele Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci

II. § 5. Celem Towarzystwa jest opieka materialna nad matką i dzieckiem a przede wszystkim nad dzieckiem pozbawionym rodziców. Wychowanie dzieci i młodzieży, zgodnie z dążeniami świata pracy i w duchu ideałów braterstwa narodów. Pomoc młodzieży w odnajdywaniu właściwego kierunku kształcenia się. Współpraca z rodziną i wychowawcami w wychowywaniu dzieci, oraz szukanie najskuteczniejszych sposobów wychowania i nauczania.

III. § 13. Członkowie:

Członkostwo gaśnie przez:

- dobrowolne wystąpienie, zgłoszone Zarządowi Oddziału na piśmie,
- skreślenie przez Zarząd Oddziału na skutek zalegania w opłacie składek przez 3 miesiące,
- wydalenie na skutek niepodporządkowania się prawomocnie podjętym uchwałom władz, działania na szkodę Towarzystwa, lub na skutek popełnienia czynu nieetycznego.

W jaki szczególny sposób mógłby członek pomóc Instytucji w wypełnianiu jej zadań.



Kat. 17. Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci,
Deklaracja przystąpienia do RTPD



Kat. 18. Znaczek *Przyjacielowi Dzieci*



Kat. 19. *Zdrowie i radość naszych dzieci* – cegiełki kwestowe



Kat. 20. Wczasy letnie dla dzieci. – cegiełki kwestowe



Kat. 21. W. Górka, *Międzynarodowa Konferencja w Obronie Dziecka*



Kat. 22. J. Mroszczak, *Międzynarodowy Dzień Dziecka* – projekt plakatu



Kat. 23. J. Pirotte, *Międzynarodowy Dzień Dziecka*



Kat. 25. J. Czerwiński *Ogólnopolski Kongres Kobiet*



Kat. 26. W. Zakrzewski, B. Koszewski, *1 maj*,



Kat. 27. A. Laurman-Waszewska, *W dniu Twego święta...*

Wykaz skrótów:

CBWA – Centralne Biuro Wystaw Artystycznych

ZHP – Zakład Historii Partii

WAG – Wydawnictwo Artystyczno-Graficzne

KC PZPR – Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej

KW PZPR – Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej

Wszystkie prezentowane obiekty pochodzą ze zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie.

ILUSTRACJE

- Il. 1. M. Wrocławski, (projekt i fotografia), *Aby młodzież naszą wychować na budowniczych lepszego życia, podpisz Apel Pokoju*, Warszawa, 1950, papier, rotograviura, 100 x 70 cm, przekaz Muzeum Plakatu w Warszawie, nr inw. Pl.2985
- Il. 2. Edyta Nacht-Majzner, *Za krew i zły braci – śmierć Niemcom!*, Łódź, 1944-1945, bibuła na płótnie, tempera, przekaz CBWA, nr inw. PlO.7
- Il. 3. Włodzimierz Zakrzewski, *Hańba katom Korei!* – projekt plakatu, Warszawa, [1950-1953], karton, tempera, 100 x 70 cm, przekaz CBWA, nr inw. PlO.219
- Il. 4. Zbigniew Waszewski, *Międzynarodowy Dzień Dziecka. Walcząc o pokój walczysz o nasze szczęście*, Polska, 1951, papier, rotograviura, 86 x 60,5 cm, przekaz CBWA, nr inw. Pl.892
- Il. 5. Tadeusz Trepkowski, *Radośnie obchodzimy dziesiąte urodziny*, Warszawa, 1954, papier, offset, 86 x 59 cm, przekaz CBWA, nr inw. Pl.699.
- Il. 6. Tadeusz Gronowski, *Dataś Polsko Ludowa swym dzieciom dzień radosny (...)*, Warszawa, 1955, papier, offset, 99 x 69 cm, zakup WAG, nr inw. Pl.822

- II. 7. Józef Czerwiński, *Międzynarodowy Dzień Dziecka 1.VI.1954*, Warszawa, 1954, papier, offset, 61,5 x 86 cm, zakup WAG, nr inw. Pl.320
- II. 8. Autor nieznany, *My też, plan wykonamy!* – projekt plakatu, Polska, 1952, papier, karton, tempera, 100 x 70 cm, przekaz CBWA, nr inw. PlO.144
- II. 9. Tadeusz Gronowski, *Pomyślnego Nowego Roku*, Warszawa, 1951, papier, offset, 99 x 69 cm, przekaz CBWA, nr inw. Pl.850
- II. 10. Włodzimierz Zakrzewski, Julia Pirotte (fotografia), *Po słońce i radość na wczasy dziecięce!*, Polska, 1954, papier, rotograwiura, 70 x 85 cm, przekaz WAG, nr inw. Pl.784
- II. 11. Tadeusz Gronowski, *Szkoła TPD przyjmuje zapisy*, Warszawa, 1953, papier, offset, 100x70 cm, przekaz CBWA, nr inw. Pl.498
- II. 12. Piotr Łabużek (Baro), *Jestem obywatelem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Mam prawo do nauki*, Warszawa, 1952, papier, offset, 100 x 71,5 cm, przekaz CBWA, nr inw. Pl.1065
- II. 13. List do Prezydenta Bolesława Bieruta od Jasi Kowalewskiej, Łódź, 1952, papier, długopis, 21x14,8 cm, dar Wandy Górskiej, nr inw. E693/6
- II. 14. List do Prezydenta Bolesława Bieruta od Andrzeja Basaja, Opole, 1952, papier, atrament, kredka, 22,2 x 18,8 cm, dar Wandy Górskiej, nr inw. E693/22
- II. 15. Zbigniew Kaja, *Ludowa Polsko, piękna, nowa*, Warszawa, 1955, papier, offset, 60 x 85,5 cm, przekaz CBWA, nr inw. Pl.314/1
- II. 16. Roman Cieślewicz, *1 maja*, Warszawa, 1956, papier, offset, 59 x 86 cm, zakup od WAG, nr inw. Pl.660
- II. 17. Gabriel Rechowicz, *Niech żyje 22 lipca – święto pokoju i radości*, Warszawa 1956, papier, offset, 95 x 67 cm, zakup WAG, nr inw. Pl.542

KATALOG

- Kat. 1. Włodzimierz Zakrzewski, Elżbieta Zakrzewska, *1939 - nie powtórzy się!* – projekt plakatu na Kongres Narodów w Obronie Pokoju Polska, 1952, karton, tempera, 100 x 70 cm, zakup od Włodzimierza Zakrzewskiego, nr inw. Pl.0.91
- Kat. 2. Włodzimierz Zakrzewski, Elżbieta Zakrzewska, *1939 - nie powtórzy się!*, Polska, 1952-1954, papier, offset, 99 x 70 cm, przekaz CBWA, nr inw. Pl.546
- Kat. 3. Maria Markowska, Roman Skrzyński-Zawada, *Korea* – projekt plakatu, Polska, 1953, karton, tempera, 101 x 70 cm, przekaz CBWA, nr inw. Pl.0.100
- Kat. 4. Autor nieznany, *Nigdy więcej wojny! Zjazd Kobiet woj. krakowskiego. Oświęcim 12.I.1947*, Kraków, 1947, papier, offset, 86 x 61 cm, przekaz ZHP, nr inw. Pl.2390
- Kat. 5. Barbara Dutkowska, *Mam 8 lat, tyle co Polska Ludowa*, Warszawa, 1952, papier, offset, 100 x 67 cm, przekaz WAG, nr inw. Pl.435
- Kat. 6. Tadeusz Trepkowski, P. Kornecka (fotografia), *ZSRR - obrońca pokoju, przyjaciel dzieci*, Warszawa, 1953, papier, offset, 100 x 70 cm, przekaz CBWA, nr inw. Pl.467
- Kat. 7. Mieczysław Teodorczyk, *Za dar przyjaźni serdeczna wdzięczność*, Łódź, 1955, papier, offset, 86 x 60,5 cm, przekaz KW PZPR, nr inw. Pl.602
- Kat. 8. Autor nieznany, *Szczęśliwego Nowego Roku*, Warszawa, 1950, papier, rotograviura, 100 x 70 cm, przekaz (?), nr inw. Pl.825/4
- Kat. 9. B. Penciak, *Rośnie zdrowe i szczęśliwe pokolenie Polski Ludowej* – afisz propagandowy, Warszawa, 1952, papier, offset, przekaz Centralnego Archiwum KC PZPR, nr inw. U.4910
- Kat. 10. Autor nieznany, *Głosujemy na kandydatów Frontu Narodowego dla szczęśliwej przyszłości naszych dzieci*, Polska, 1952, papier, offset, 70 x 100 cm, przekaz CBWA, nr inw. Pl.1054
- Kat. 11. Zbigniew Waszewski, *1952. Centralna Rada Związków Zawodowych*, Warszawa, 1951, papier, rotograviura, 100 x 70 cm, przekaz (?), nr inw. Pl.457

- Kat. 12. Henryk Tomaszewski, *Dla nich budujemy nowe szczęśliwe życie. Dni Oświaty, Książki i Prasy. Maj 1951*, Warszawa, 1951, papier, offset, 98,5 x 67,5 cm, przekaz CBWA, nr inw. Pl.294
- Kat. 13. E. Hilchen, *RTPD wychowuje nowego człowieka*, Polska, 1946, papier, litografia, 70 x 50 cm, dar Stanisławy Żemis, nr inw. Pl.7035
- Kat. 14. Poradnik Pracownika Społecznego (wydawca), *Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci* – afisz propagandowy, Poznań, 1947, papier, rotograwiura, dar Stanisławy Żemis, nr inw. U.4233
- Kat. 15. Tadeusz Gronowski, *Witamy rok 1953. Towarzystwo Przyjaciół Dzieci*, Warszawa, 1952, papier, offset, przekaz CBWA, nr inw. Pl.296
- Kat. 16. Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Papier firmowy Zarządu Głównego RTPD, Warszawa, 1945-1948, papier, druk, dar Stanisławy Żemis, nr inw. E11766/1-2
- Kat. 17. Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Deklaracja przystąpienia do RTPD, Warszawa, 1945-1948, papier, druk, dar Stanisławy Żemis, nr inw. E11762/2
- Kat. 18. Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Znaczek *Przyjacielowi Dzieci*, Polska, 1926-1949, metal, tłoczenie, dar Michaliny Łęczyckiej, nr inw. E9381
- Kat. 19. Autor nieznany, *Zdrowie i radość naszych dzieci. Na kolonie i obozy letnie* – cegiełki kwestowe, Polska, 1945-1948, papier pergaminowy, druk, zakup od Franciszka Przedpeńskiego, nr inw. E10920/1-5
- Kat. 20. Autor nieznany, *Wczasy letnie dla dzieci. Na kolonie, obozy, półkolonie, dziecińce wiejskie* – cegiełki kwestowe, Polska, 1945-1948, bibuła, druk, zakup od Franciszka Przedpeńskiego, nr inw. E10919/1-5
- Kat. 21. Wiktor Górka, *Międzynarodowa Konferencja w Obronie Dziecka*, Warszawa, 1952, papier, offset, przekaz WAG, nr inw. Pl.707
- Kat. 22. Józef Mroszczak, *Międzynarodowy Dzień Dziecka* – projekt plakatu, Polska, 1951, karton, tempera, dar Szymona Bojko, nr inw. PlO.247

- Kat. 23. Julia Pirotte (oprac. graf.), *Międzynarodowy Dzień Dziecka*, Warszawa, 1953, papier, rotograwiura, przekaz CBWA, nr inw. Pl.490
- Kat. 24. A. Zarzycka (oprac. graf.), J. Waśniewski (oprac. tekstu), *Międzynarodowy Dzień Kobiet* – afisz propagandowy, Warszawa, 1954, papier, druk, przekaz Centralnego Archiwum KC PZPR, nr inw. U.4918
- Kat. 25. Józef Czerwiński (oprac. graf.), *Ogólnopolski Kongres Kobiet*, Warszawa, 1956, papier, offset, zakup od WAG, nr inw. Pl.433
- Kat. 26. Włodzimierz Zakrzewski, B. Koszewski (fotografia), *1 maj*, Warszawa, 1949, papier, rotograwiura, dar Włodzimierza Zakrzewskiego, nr inw. Pl.4200
- Kat. 27. Alicja Laurman-Waszewska, *22 lipca. W dniu Twego święta Ojczyzno każde dziecko o Tobie pamięta*, Warszawa, 1954, papier, offset, przekaz CBWA, nr inw. Pl.478

Redaktor prowadzący
Bartłomiej Sokołowski

Fotoskład i łamanie
Krzysztof Woźniak

Promocja
Dorota Panowek

Realizacja poligraficzna
WPK. Wspieraj Polską Kulturę

ISBN 978-83-66640-81-8

Wydawnictwo Muzeum Niepodległości
(identyfikator wydawnictwa naukowego 42-700)
al. Solidarności 62; 00-240 Warszawa
wydawnictwo@muzn.pl
tel. 826 90 91 w. 41



MUZEUM
NIEPODLEGŁOŚCI

Mazowsze.
serce Polski